

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ ЯК ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

REGULATORY REGULATION OF PUBLIC HEARINGS, AS FORMS OF INTERACTION OF GOVERNMENT BODIES AND INSTITUTIONS OF CIVIL SOCIETY

Стаття присвячена аналізу поточного стану та перспектив покращення нормативно-правового регулювання громадських слухань як важливого елемента сучасного механізму збалансування інтересів органів влади та інститутів громадянського суспільства. У науковій роботі наголошується на необхідності вдосконалення сучасних правових інструментів безпосереднього діалогу об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) із місцевими органами публічної влади.

Доведено, що в сучасних умовах динамічного соціально-економічного розвитку громадські слухання є ефективним механізмом забезпечення демократії на місцевому рівні, формою взаємодії місцевої влади з територіальною громадою. Нині законодавство виступає базовим інструментом збереження комунікації між різними рівнями політичної системи країни та її учасниками; нормативно-правові важелі впливу можна вважати одними з найбільш дієвих засобів забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку, а також раціонального перерозподілу управлінських повноважень між суспільством і владою. Отже, наукова стаття являє собою узагальнення сучасної практики законодавчого регулювання громадських слухань та механізмів його вдосконалення, зокрема методів підвищення ефективності комунікації органів влади і інститутів громадянського суспільства шляхом використання дієвих нормативно-правових інструментів. Дослідження проблематики здійснювалось завдяки застосуванню методів порівняння, абстракції, аналізу та узагальнення.

На основі теоретико-методологічного аналізу особливостей організації громадських слухань в Україні в статті було визначено недоліки чинного нормативно-правового підґрунтя, окреслено основні проблеми та суперечності законодавства, що регулює процеси співпраці влади і громадськості.

У процесі аналізу було визначено, що вдосконалення сучасної системи нормативно-правового забезпечення громадських слухань є перспективним механізмом підвищення рівня демократизації суспільства.

Ключові слова: громадські слухання, об'єднані територіальні громади, місцеве само-

врядування, громадськість, органи місцевого самоврядування, нормативно-правове регулювання, інститути громадянського суспільства.

The article is devoted to the analysis of the current state and the prospects of development of regulatory and legal regulation of organization of public hearings as a modern method to get to balance between interests of government and civil society institutions. So, the research paper also points to the need to improvement of existing legal instruments of direct dialogue between amalgamated territorial communities (ATCs) and elected by them the authorities of local government.

It is proved that public hearings and inquiries are an effective mechanism for preserve democracy and re-establish the rule of law at the community level; in addition, public hearings are one of the main forms of cooperation between local government and civil society institutions in an environment of dynamic economic and social development. Today, legislation is the main instrument in promoting economic development; regulatory and legal regulation provides to preserve trust and understanding among the state authorities, local self-government bodies, citizens and other political actors.

So, the research paper is devoted to the generalize of modern practice of regulatory and legal regulation of public hearings and ways in which their holding could be improved, in particular the way in which the local government and institutes of civil society can enhance the effectiveness of interaction by preserving the rule of law and democracy. Comparison, methods of abstraction, analysis and generalization are the research methods which were used in the article.

The article traces with the weaknesses in the current state of regulatory and legal regulation of public hearings, based on a theoretical and methodological analysis of the peculiarities of organization of public hearings in Ukraine.

The study highlights that improving the effectiveness of regulatory and legal regulation of public hearings is one of the main priorities in the context of bringing about greater democratization.

Key words: public hearings, amalgamated territorial community, local government, public, authorities of local government, regulatory and legal regulation, institutes of civil society.

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32843/ptma2663-5240-2021.22.7>

Ткачова Н.М.

д. наук із держ. упр.,
професор кафедри теорії та практики управління
Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

Ключник А.В.

д. екон. наук, професор,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування
і міжнародної економіки
Миколаївський національний аграрний
університет

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблема налагодження ефективного механізму комунікації органів місцевого самоврядування та суспільства залишається актуальною і нині. Серед науковців тривають дискусії щодо дієвості різних форм співпраці громадян із місцевою владою, проте нормативно-правове регулювання залишається найбільш доцільним інструментом впливу на

ініціативи громадян та управлінські рішення державних службовців. Сучасні трансформації у структурі органів державної і місцевої влади, зокрема проведення реформи політичної, адміністративної та фінансової децентралізації, відбуваються з метою підвищення ролі принципів демократизації та довіри населення. Суспільство, побудоване на демократичних засадах, більш раціо-

нально використовує наявний соціально-економічний та фінансовий потенціал громади. Крім того, ефективне нормативно-правове регулювання громадських слухань сприяє не лише захисту інтересів ОТГ, а й забезпечує ефективність роботи органів місцевої влади шляхом визначення пріоритетності цілей. У зв'язку із цим виникає нагальна потреба в аналізі законодавства, що встановлює права і обов'язки сторін, які беруть участь у громадських слуханнях – сучасній формі діалогу місцевої влади та інститутів громадянського суспільства щодо вирішення найбільш значущих питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку нормативно-правового регулювання громадських слухань як форми взаємодії влади і суспільства в умовах децентралізації присвячено праці багатьох науковців. Зокрема, М. Баймуратов [1] здійснював аналіз основних принципів законодавчої регламентації громадських слухань в Україні в контексті дослідження феноменології інститутів місцевого самоврядування, тобто шляхом узагальнення вітчизняної практики формування правового підґрунтя локальної демократії. Враховуючи природу виникнення поняття локальної демократії, дослідник підтвердив існування муніципальних прав людини, а також виокремив їхні ключові особливості (параметри). М. Баймуратов разом із О. Галус [2–4] здійснили аналіз стану розвитку нормативно-правового регулювання порядку вирішення громадами питань місцевого значення, дослідили сутність муніципально-правових актів безпосереднього народовладдя та запропонували шляхи вдосконалення законодавчого регулювання механізму участі громадянськості в публічному управлінні.

Роль, особливості організації та актуальні проблеми нормативно-правового регулювання відносин інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування проаналізували В. Добреля та А. Колосов [5]. Дослідники у своїй праці стверджували, що взаємоузгодження інтересів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової комунікації і громадянськості є важливою умовою демократичного розвитку держави, своєю чергою нормативно-правове регулювання виступає основним інструментом збалансування прав, обов'язків і повноважень учасників громадських слухань. Аналіз основних нормативно-правових актів, якими регулюються громадські обговорення в процесі прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування здійснив О. Бутков [6].

Зарубіжний досвід конституційного регулювання громадських слухань, а також доцільність його застосування в умовах реалізації Україною євроінтеграційних прагнень узагальнив О. Батанов [7]. Недоліки та дієві шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання громадських слухань як форми громадського контролю, що здійснюється громадами в умовах реалізації реформи децентралізації в Україні, дослідив М. Віхляєв [8].

Питанням розвитку нормативно-правового регулювання взаємодії влади і інститутів громадянського суспільства присвячено багато праць зарубіжних дослідників. Зокрема, сучасні засоби (в т.ч. нормативно-правові) збереження демократії та довіри громадськості до влади досліджували J. Wilson [9], M. Warren [10]; стратегічні цілі діяльності органів місцевого самоврядування окреслив M. Johnston [11]. Дослідник визначив, що метою реалізації управління на рівні громади є максимізація суспільного інтересу до процесів, а також результатів урядового менеджменту [11], а нормативно-правове регулювання в контексті досягнення визначеної мети є основним інструментом дотримання прав і свобод громадянськості.

Мета статті. Наукова стаття являє собою оригінальне дослідження поточного стану та перспектив покращення нормативно-правового регулювання громадських слухань як важливого елементу сучасного механізму збалансування інтересів органів влади та інститутів громадянського суспільства. Задля досягнення поставленої мети в процесі дослідження було сформовано та вирішено такі завдання:

- охарактеризувати особливості нормативно-правового регулювання громадських слухань в Україні;
- визначити основні недоліки законодавчої бази, що регулює процеси взаємодії органів місцевої влади та інститутів громадянського суспільства;
- окреслити перспективи вдосконалення нормативно-правового регулювання громадських слухань як важливого етапу підвищення результативності комунікації влади і громадян.

Виклад основного матеріалу. Проблема налагодження комунікації між ОТГ та обраними її громадянами органами управління залишається актуальною завдяки низькому рівню результативності співпраці сторін. Оскільки реформа децентралізації в Україні триває, оновлення порядку нормативно-правового регулювання громадських слухань є невід'ємним етапом трансформаційних заходів.

Громадські слухання визначено однією з найбільш результативних форм комунікації

інституцій громадянського суспільства з місцевими органами влади; сутність категорії розуміється як сукупність законодавчо визначених заходів, організація та проведення яких здійснюється органами публічної влади в чітко зумовлені строки; метою таких заходів є виявлення громадської думки та її врахування в процесі прийняття нормативно-правових актів шляхом їх деталізованого розгляду громадянами (зокрема, завдяки здійсненню експертного аналізу, порівняння та оцінки перспектив впровадження, а також внесенню громадськістю актуальних пропозицій чи зауважень) [12, с. 274].

Найбільш важливими елементами нормативно-правового регулювання громадських слухань в Україні є такі (рис. 1):

На міжнародному рівні нормативно-правового регулювання громадських слухань ключова роль відведена Європейській хартії місцевого самоврядування (далі – Європейська Хартія), яку Верховна Рада України ратифікувала 15 липня 1997 року. Документ став основою для запровадження в Україні європейських принципів організації публічної влади на місцевому рівні. Стаття 3 Європейської Хартії містить такі положення:

– по-перше, місцеве самоврядування варто розглядати як право і спроможність місцевої влади здійснювати регуляторну діяльність (в межах чинного законодавства), а також поточне управління деякою частиною державних справ, які належать до їхньої компетенції та знаходяться в межах інтересів місцевого населення;

– по-друге, реалізація управління на місцевому рівні здійснюється радами або зборами, члени яких обираються таємним голосуван-

ням; наведене положення жодним чином не заважає проведенню зборів громадян, референдумів або будь-яких інших форм прямої участі громадськості у вирішенні питань місцевого значення.

Важливим кроком на шляху забезпечення участі громадян у публічному управлінні процесами місцевого значення стала Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (далі – Орхуська Конвенція), яку було ратифіковано Україною Законом від 6 липня 1999 року № 832-XIV. Орхуська конвенція наголошує: «Кожна із сторін забезпечує участь громадськості вже на ранньому етапі, коли відкриті всі можливості для розгляду різних варіантів, і коли участь громадськості може бути найбільш ефективною» [14].

Основні аспекти міжнародних регуляторних актів знайшли своє відображення як у Конституції України, так і у вітчизняному законодавстві; проте відсутність ретельної адаптації міжнародних положень до вимог вітчизняного політичного і соціально-економічного середовища знижує результативність їх практичного застосування, а також перешкоджає процесам моніторингу за порядком їх дотримання на місцевому рівні.

На конституційному рівні основним законом, що забезпечує дотримання прав і обов'язків учасників громадських слухань як форми взаємодії влади і громадян, є Конституція України. Зокрема, стаття 3 Конституції України гарантує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність; стаття 5 Конституції України

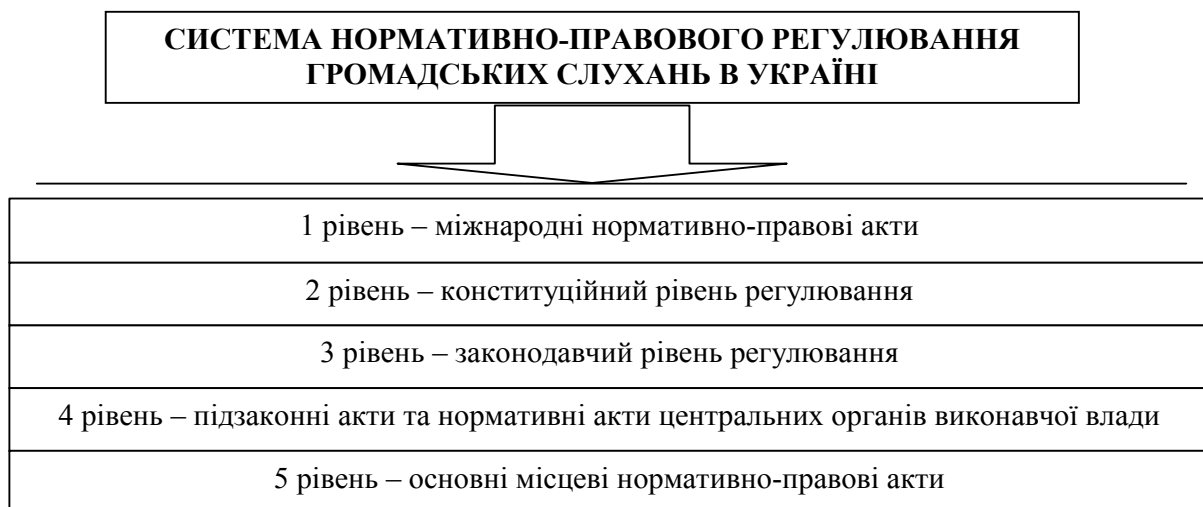

Рис. 1. Елементи нормативно-правового регулювання громадських слухань

Джерело: складено автором за даними [13]

передбачає, що народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування; стаття 69 Конституції України визначає, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії [15].

Таким чином, Конституція України визначає базові аспекти розвитку місцевого самоврядування, зокрема в напрямі активізації взаємодії громадськості з місцевою владою.

На законодавчому рівні регулювання громадських слухань здійснюється на основі таких законів:

1) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який регулює як процес організації громадських слухань (стаття 13), так і деякі інші форми взаємодії інститутів громадянського суспільства з владою, зокрема, проведення місцевих референдумів (стаття 7), загальних зборів громадян (стаття 8), слухань місцевих ініціатив (стаття 9), комунікацій із органами самоорганізації населення (стаття 14) [16];

2) Закон України «Про органи самоорганізації населення», який регулює процедури участі громадян у процесах управління громадою;

3) Закон України «Про звернення громадян», що регламентує порядок звернень громадськості до органів влади та визначає вимоги до таких звернень;

4) Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», що регламентує обов'язок щодо проведення громадських

обговорень, оскільки прийняття рішення про добровільне об'єднання територіальної громади неможливе без громадського обговорення зазначеного рішення.

Опосередкований регуляторний вплив мають і інші законодавчі акти, зокрема Закон України «Про інформацію», який визначає основні принципи інформаційних відносин між інститутами громадянського суспільства та органами публічного управління на місцевому рівні. Крім того, документом гарантовано права суб'єктів правовідносин на інформацію (відкритість, доступність інформації та свобода її обміну; повнота і точність інформації; законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації) [17].

На рівні підзаконних та нормативних актів центральних органів виконавчої влади визначальними є укази Президента України, які мають переважно спонукальний характер для органів місцевого самоврядування і покликані доповнювати ключові положення вітчизняного законодавства в контексті підвищення рівня дотримання конституційних прав громадян. Зокрема, Указ Президента України «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [18] має практичний характер та визначає пріоритети в частині організації взаємодії влади і інституцій громадянського суспільства (рис. 2):

Крім того, з метою забезпечення виконання положень Орхуської Конвенції Кабінетом

ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ, ЦЕНТРАЛЬНИХ ТА МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ НАЛАГОДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ГРОМАДСЬКІСТЮ
1. Створення оптимальних організаційно-правових умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними і місцевими справами.
2. Забезпечення відкритості діяльності органів виконавчої влади.
3. Врахування громадської думки у процесі підготовки та організації виконання їх рішень.
4. Підтримання постійного діалогу з усіма соціальними групами громадян.
5. Створення можливостей для вільного та об'єктивного висвітлення усіх процесів у цій сфері засобами масової інформації.
6. Органам місцевого самоврядування рекомендується «вжити додаткових заходів для розширення участі громадян та їх об'єднань в обговоренні та вирішенні важливих питань місцевого значення».

Рис. 2. Пріоритетні завдання органів виконавчої влади в частині налагодження взаємодії із інституціями громадянського суспільства

Джерело: складено автором за даними [18]

Міністрів України (далі – КМУ) було прийнято сукупність нормативних документів: Постанову КМУ від 18 липня 1998 року № 1122 «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань з питань використання ядерної енергії та радіаційної безпеки», Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88 «Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля», Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 1 листопада 2005 року № 397 «Про затвердження Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища», Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 18 грудня 2003 року № 168 «Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля», Постанову КМУ від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики».

На місцевому рівні основними інструментами нормативно-правового регулювання громадських слухань є такі:

- по-перше, місцевими органами влади може бути прийнятий статут територіальної громади села, селища, міста тощо, в якому зумовлюються основні аспекти щодо алгоритму, форми та механізмів безпосередньої участі громадян у місцевому самоврядуванні;

- по-друге, на місцевому рівні відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [16] органами управління може бути прийнято рішення місцевих рад, якими ухвалюють Положення про застосування окремих механізмів безпосередньої участі громадян, а саме: про громадські слухання, громадські ради чи колегії, місцеві ініціативи, загальні збори громадян, консультативні опитування, організацію співпраці з громадськими організаціями тощо.

Нині нормативно-правове регулювання громадських слухань має низку недоліків, існування яких спричинено відсутністю раціонального перерозподілу управлінських повноважень між органами державної, регіональної та місцевої влади. Зокрема, на підставі проведеного сучасними науковцями аналізу статутів і положень, які визначають порядок скликання та проведення громадських слухань в обласних центрах України можна дійти висновку [8, с. 124]: більшість регуляторних документів створюють додаткові перешкоди для реалізації права на громадські слухання; неузгодженість рішень місцевих органів влади

з положеннями загальнонаціональної законодавчої бази знижує результативність взаємодії місцевої влади та інституцій громадянського суспільства. Недосконаліми є вимоги щодо періодичності проведення громадських слухань; зокрема, згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [16], громадські слухання мають організовуватись не рідше одного разу на рік, а порядок організації громадських слухань має визначатись статутом ОТГ. Недоліком є не чітка регламентація суб'єктів скликання громадських слухань територіальної громади, а відсутність відповідальності за організаційні аспекти особи.

Крім того, варто оцінити можливості підвищення результативності нормативно-правового регулювання процесів взаємодії місцевої влади з громадою шляхом широкого впровадження сучасних цифрових та інноваційних механізмів комунікації. Зокрема, електронне урядування та потенціал е-демократії нині є одними з найбільш перспективних демократичних методів участі громадян у вирішенні питань локального значення, оскільки е-демократія сприяє підвищенню прозорості діяльності органів влади, виступає інструментом підтримки політичної діяльності та підвищення відповідальності органів публічної влади перед інститутами громадянського суспільства [19]. Таким чином, нормативно-правове регулювання громадських слухань в Україні може стати ефективнішим завдяки збалансуванню традиційних та інноваційних методів впливу на співпрацю учасників правовідносин.

Подальша регуляторна робота в частині стимулювання плідної співпраці ОТГ та органів місцевого самоврядування має будуватись на засадах верховенства загальнонаціонального законодавства, поваги до інтересів громадськості та демократизації українського суспільства. Дієвими заходами щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання громадських слухань можуть бути такі:

- вдосконалення законодавства, що регулює використання інноваційних інструментів комунікації між місцевою владою та громадськістю (зокрема вдосконалення норм та положень, що регулюють електронне урядування і проведення електронних громадських слухань);

- надання громадським об'єднанням права бути офіційним спостерігачем за сервером, на якому розміщується копія інформаційної системи, яка використовується з метою забезпечення проведення електронних громадських слухань;

- поширення та законодавча регламентація порядку застосування цифрових механізмів для зв'язку місцевої влади і інститутів грома-

дянського суспільства, підвищення рівня цифрової грамотності населення з метою спрощення комунікації суб'єктів правовідносин;

– вдосконалення положень про організацію громадських слухань, зокрема надання громадським об'єднанням права ініціювати проведення громадських слухань, закріплення можливостей участі громадських об'єднань у процесі підготовки громадських слухань, які ініційовані як громадськими об'єднаннями, так і іншими суб'єктами правовідносин.

Висновки. Проведений аналіз вітчизняної системи нормативно-правового регулювання громадських слухань свідчить, що поточна форма взаємодії органів публічного управління та громадськості потребує вдосконалення. Проведення реформи політичної, адміністративної та фінансової децентралізації в Україні сприяє трансформації сучасного соціально-економічного простору, відбуваються зміни прав, обов'язків та інтересів суб'єктів правовідносин. Відповідно, подальша робота органів державної і місцевої влади має бути спрямована на взаємоузгодження положень загальнодержавного та місцевого законодавства в частині дотримання прав інститутів громадянського суспільства і визначення їх ролі в управлінні соціальними, економічними, фінансовими чи політичними процесами в межах територіальної громади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баймуратов М., Могілевський В. Формування правового простору місцевого самоврядування в Україні: теоретичні підходи до розуміння та визначення. *Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні* : збірник тез Всеукраїнської наук.-практ. конф., 20 грудня 2019 р. Львів. С. 11–18.
2. Галус О.О. До питання про правове регулювання опитувань громадян на народних (громадських) обговорень. *Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні* : збірник тез VII Всеукраїнської заочної наук.-практ. конф., 7 грудня 2018 р. Хмельницький. С. 34–37.
3. Галус О.О., Баймуратов М.М. До питання про поняття та класифікацію муніципально-правових актів безпосереднього народовладдя. *Соціальний Калейдоскоп*. 2020. № 1(1). doi: <https://doi.org/10.47567/bomivit.1-1.2020.05>
4. Галус О.О. Поняття та види муніципально-правових актів. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. № 3. С. 26–32.
5. Колосов А.В., Добреля В.Ю. Громадські ініціативи та громадські слухання як умова демократичного розвитку суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 22–25.
6. Бутков О.І. Конституційно-правове регулювання громадських обговорень в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх*

справ імені Е.О. Дідоренка. 2019. № 4(88). С. 24–35. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.88.24-35>

7. Батанов О.В. Конституційне забезпечення самоврядування територіальних громад в Україні у світлі європейського досвіду. *Конституційні принципи місцевого самоврядування та регіональна політика ЄС* : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 24 квітня 2020 р. Харків. С. 13–17.

8. Віхляєв М.Ю. Напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання громадських слухань як форми громадського контролю, що здійснюється громадськими об'єднаннями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. № 22 (1). С. 123–126.

9. Wilson, J. *Democratic Equality*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2019. doi: [10.2307/j.ctvdf0kn3](https://doi.org/10.2307/j.ctvdf0kn3).

10. Warren M.E. A problem-based approach to democratic theory. *American Political Science Review*. 2017. Vol. 111. Pp. 39–53.

11. Johnston M. Good Governance: Rule of Law, Transparency, and Accountability. 2018. Retrieved February 2. URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan010193.pdf> (дата звернення 01.02.2021 р.).

12. Нестерович В.Ф. Конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів: зарубіжний та український досвід: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02 / ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. Суми, 2015. 456 с.

13. Сергієнко О., Ватаманюк О. Громадська участь/залучення громадян. Депутатська діяльність в округах: навчальний модуль. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 92 с.

14. Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля : Закон України від 06.07.1999 р. № 832-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/832-14> (дата звернення 01.02.2021 р.).

15. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.02.2021 р.).

16. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 01.02.2021 р.).

17. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2657-12> (дата звернення 01.02.2021 р.).

18. Про забезпечення умов для більш широкій участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Указ Президента України від 31.07.2004 р. № 854/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/854/2004> (дата звернення 01.02.2021 р.).

19. Щодо впровадження електронних механізмів прямої демократії в Україні у контексті посилення державно-громадського діалогу та взаємодії: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень, 2014. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/schodo-vprovadzheniya-elektronnikh-mekhanizmv-pryamoj> (дата звернення 01.02.2021 р.).